

Правові засади функціонування зон вільної торгівлі в практиці Євросоюзу.

Муравйов В.І.,
Березовська І.А.,

Статтю присвячено комплексному аналізу системи правового регулювання відносин Євросоюзу з третіми країнами в рамках зон вільної торгівлі та узагальненню правових основ функціонування зон вільної торгівлі в практиці Євросоюзу.

The article is devoted to the complex analysis of the legal regulation of relations between the EU and third countries in the free trade area and generalization legal basis for the free trade area in the practice of the European Union.

Роль регіональних торговельних об'єднань у розвитку сучасних міжнародних відносин стрімко зростає. Європейський Союз, будучи унікальним прикладом регіональної інтеграції та одним з головних учасників світової торгівлі, активно використовує у своїх відносинах з третіми країнами різні форми співробітництва, направлені на лібералізацію міжнародної торгівлі. Окреме місце серед таких міжнародно-правових форм займають зони вільної торгівлі (ЗВТ), в середині яких все більше зосереджується зовнішня торгівля ЄС.

Перспектива запровадження режиму вільної торгівлі у відносинах України з ЄС в разі набрання чинності угодою про асоціацію зумовлює особливу актуальність дослідження правових аспектів функціонування зон вільної торгівлі в практиці Євросоюзу.

Наразі проблема правового регулювання відносин в рамках режиму вільної торгівлі, загалом, та в практиці ЄС, зокрема, є недостатньо розробленою в українській правовій науці. Безумовно позитивним моментом є поява у сучасній вітчизняній доктрині більшої кількості досліджень з права ЄС, пов'язана з перспективою укладання угоди про асоціацію з ЄС. Зокрема, це дослідження О.Вишнякова, М.Микієвича, Р.Петрова, Р.Хорольського та інш. Не дивлячись на це, а також на існування досить широкого кола літературних джерел із загального права міжнародної торгівлі, комплексних правових досліджень специфіки зон вільної торгівлі за участі Європейського Союзу явно бракує. З огляду на це, дане дослідження має на меті охарактеризувати систему правового регулювання відносин ЄС з третіми країнами в рамках ЗВТ та узагальнити правові основи функціонування зон вільної торгівлі в практиці Євросоюзу.

В сучасному міжнародному праві система правового регулювання міжнародних відносин в рамках більшості регіональних інтеграційних об'єднань, складається з двох складових: з одного боку – це міжнародно-правові норми універсального характеру, зокрема акти ГАТТ/СОТ, з іншого боку – норми міжнародних договорів, що безпосередньо передбачають створення відповідних регіональних об'єднань між державами, зокрема договорів про ЗВТ. Особливістю функціонування ЗВТ за участі ЄС є значний вплив на їх регулювання третьої складової – правової системи Євросоюзу.

Покликане забезпечити процеси європейської інтеграції право ЄС становить особливу, третю систему права, яка діє поряд з міжнародним та внутрішнім правом [1; 55]. Значення впливу права ЄС на регулювання правовідносин держав, що є його членами, особливо в економічній сфері, важко переоцінити. Зокрема на функціонування ЗВТ за участі ЄС впливають як особливості правового регулювання економічних відносин в межах внутрішнього ринку об'єднання, так і правові механізми регулювання його зовнішніх зносин. Йдеться передусім про питання розподілу компе-

УДК 341.171

МУРАВЙОВ В.І.,

д. ю. н., професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

БЕРЕЗОВСЬКА І.А.,

к.ю.н., м.н.с. Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

© Муравйов В.І.
© Березовська І.А.

тенції між інститутами ЄС та державами-членами, особливості реалізації так званих «спільних політик ЄС», зокрема, спільної торговельної (СТП), аграрної, риболовецької та інших політики, особливості регулювання його міжнародно-договірної діяльності тощо.

Таким чином, правові основи функціонування ЗВТ за участі ЄС визначаються положеннями ГАТТ/СОТ, положеннями права Євросоюзу та міжнародних договорів ЄС з третіми країнами, що передбачають створення відповідної ЗВТ. При цьому зазначені складові системи міжнародно-правового регулювання міжнародних торговельних відносин ЄС є взаємопов'язаними та доповнюють одна одну.

Характеризуючи визначальну роль ГАТТ/СОТ в формуванні ЗВТ, слід підкреслити, що історично становлення такої форми економічної інтеграції як зона вільної торгівлі, поряд з митним союзом, було безпосередньо пов'язане з прийняттям в 1947 році Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ). Саме цією угодою, зокрема її статтею XXIV було закріплено правове визначення зон вільної торгівлі та вимоги щодо їх функціонування. Створена внаслідок Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів 1994 року Світова організація торгівлі удосконалила запроваджені ГАТТ механізми регулювання ЗВТ.

На сьогодні система ГАТТ/СОТ займає центральне місце в міжнародно-правовому регулюванні міжнародних торговельних відносин, а встановлювані СОТ норми являються, по суті, нормами *lex generalis* стосовно всіх інших міжнародно-правових норм, що регулюють торговельні стосунки між державами (двосторонніх і багатосторонніх). Оскільки всі держави-члени ЄС разом з самим Євросоюзом є членами СОТ, а право СОТ складає невід'ємний елемент правової системи ЄС, регулювання торговельних відносин як в рамках ЄС, так і за його межами повинно відповідати закладеним у праві СОТ принципам і правилам.

За своєю економічною суттю зони вільної торгівлі, як і митні союзи є виключенням з загального режиму найбільшого сприяння, що був покладений в основу Генеральної угоди з тарифів і торгівлі. Так, відповідно до ст. XXIV, п.5 ГАТТ «положення цієї Угоди не повинні перешкоджати створенню між територіями сторін, що домовляються, митного союзу чи зони вільної торгівлі або укладанню тимчасової угоди, необхідної для створення митного союзу чи зони вільної торгівлі» [2].

Визначення поняття ЗВТ міститься в п. 8b статті XXIV ГАТТ, згідно з яким під зоною вільної торгівлі слід розуміти «групу з двох чи більше митних територій, на яких мита та інші обмежувальні правила регулювання торгівлі (за винятком, в разі необхідності, дозволених згідно зі Статтями XI, XII, XIII, XIV, XV та XX¹) скасовуються відносно основної частини торгівлі між складовими територіями стосовно товарів, які походять із таких територій».

Іншими положеннями статті XXIV визначаються вимоги до функціонування ЗВТ. Зокрема, пункт 5b містить вимогу про те, що стосовно ЗВТ чи тимчасової угоди, яка веде до утворення ЗВТ, мита та інші засоби регулювання торгівлі, що діють у кожній зі складових територій ЗВТ та застосовуються до торгівлі зі сторонами, які не включені до такої ЗВТ, не повинні в цілому бути вищими чи більш обмежувальними, ніж відповідні мита та інші засоби регулювання торгівлі, які діють на цих же складових територіях до утворення відповідної ЗВТ чи відповідно укладання тимчасової угоди. Згідно з пунктом 5c статті XXIV будь-яка тимчасова угода, яка веде до утворення ЗВТ повинна містити план та графік утворення такої зони вільної торгівлі протягом розумного періоду часу.

Аналіз положень статті XXIV ГАТТ дозволяє охарактеризувати зону вільної торгівлі як торговельний режим, учасники якого:

- повинні знизити внутрішні тарифи до нуля та відмінити «інші обмежувальні правила регулювання торгівлі» за винятком тих, які дозволяються іншими статтями ГАТТ(п. 8a, 8i ст. XXIV);
- повинні скасувати мита та інші обмежувальні правила «стосовно основної частини торгівлі» (п. 8a).
- не повинні «в цілому» підвищувати рівень захисту проти третіх країн (п. 5a);
- повинні мати графік та план утворення ЗВТ протягом «розумного періоду часу» (п. 5c).

З метою подолання розбіжностей у тлумаченні положень зазначеної статті учасники ГАТТ в результаті Уругвайського раунду прийняли Домовленість про тлумачення статті XXIV [3; 27-30]. Вона передбачає, що зони вільної торгівлі та тимчасові угоди, що ведуть до створення зони віль-

¹ В зазначених статтях йдеться відповідно про: допустимі виключення з загального принципу скасування кількісних обмежень (ст. XI) обмеження для збереження рівноваги платіжного балансу (ст. XII), недискримінаційне застосування кількісних обмежень (ст. XIII), винятки із правила про недискримінацію (ст. XIV), домовленості з валютних питань (ст. XV) та загальні винятки (ст. XX).

ної торгівлі для їх відповідності статті XXIV, повинні відповідати, *inter alia*, положенням параграфів 5, 6, 7 та 8 зазначеної статті.

Зокрема стосовно зон вільної торгівлі Домовленістю передбачено тлумачення таких важливих питань як «розумний період часу», процедура розгляду повідомлень про створення ЗВТ, врегулювання спорів тощо.

Відповідно до ГАТТ 1994 для того, щоб зону вільної торгівлі як угоду про взаємне скасування чи зменшення тарифів, квот та преференцій у торгівлі, було визнано сумісною з принципами і правилами СОТ, її учасники повинні виконати ряд умов процесуального характеру, передбачених п.7 ст. XXIV, зокрема щодо попереднього подання проекту створення ЗВТ до СОТ.

Створені відповідно до процесуальних вимог ГАТТ/СОТ ЗВТ підлягають подальшому контролю з боку СОТ. Формою такого періодичного контролю за діяльністю зон вільної торгівлі є періодичні доповіді щодо стосуються функціонування регіональних угод, передбачені п. 11 Домовленості про тлумачення. Крім того, передбачається негайне повідомлення СОТ у випадку внесення істотних змін або доповнень до угод про ЗВТ.

Подібно до вільної торгівлі товарами, що базуються на ст. XXIV ГАТТ, положення ст.V Генеральної угоди по торгівлі послугами (ГАТС), прийнятої внаслідок Уругвайського раунду, регулюють вільну торгівлю послугами.

Посилання на відповідні норми ГАТТ/СОТ при регулюванні торговельних відносин містяться в положеннях усіх торговельних угод ЄС.

Аналізуючи особливості впливу правової системи Євросоюзу на функціонування ЗВТ за участі цього об'єднання, слід підкреслити, що Європейський Союз являє собою єдиний митний союз зі спільною торговельною і тарифною політикою. При цьому спільна торговельна політика відповідно до практики Суду ЄС, що знайшла своє відображення в ст.3 Лісабонського Договору про функціонування Євросоюзу (ДФЄС) [4], належить до виключної компетенції Євросоюзу. Це означає, що держави-члени передали свої повноваження в сфері регулювання торговельних відносин інститутам Євросоюзу. Сфери, що охоплюються спільною торговельною політикою, визначені в ст. 207 ДФЄС, яка передбачає, що єдині принципи діють, зокрема, щодо зміни тарифних ставок; укладання тарифних і торговельних угод стосовно торгівлі товарами і послугами; торговельних аспектів інтелектуальної власності; прямих іноземних інвестицій; досягнення уніфікації заходів з лібералізації; експортної політики і заходів по захисту торгівлі, включаючи ті, що мають ухвалюватися у разі демпінгу й субсидій.

Таким чином, зазначені питання торговельного співробітництва з третіми країнами відносяться до компетенції інститутів Євросоюзу, а не національних органів держав-членів. Крім цього ст.3 ДФЄС до виключної компетенції інститутів Союзу віднесено такі сфери, як митний союз; встановлення правил конкуренції, необхідних для функціонування внутрішнього ринку; грошова політика держав-членів, чиею грошовою одиницею є євро; збереження морських біологічних ресурсів в межах спільної політики з рибальства.

Такий порядок розподілу компетенції в Євросоюзі є визначальним для розуміння особливостей функціонування ЗВТ за участі ЄС. Ним же пояснюється необхідність участі Євросоюзу в роботі СОТ в якості члена цієї організації. Це одна зі специфічних рис, притаманних Євросоюзу як особливо-міжнародному об'єднанню, що має державоподібні ознаки.

Свого часу питання участі в ГАТТ/СОТ тоді ще Європейського Співтовариства викликало чимало дискусій. Врешті право на участь ЄС в СОТ було визнано іншими її членами, і з 1995 року ЄС Євросоюз поряд зі своїми державами-членами є учасником СОТ. Відтак норми СОТ після їх схвалення Радою ЄС становлять невід'ємну частину торговельного права Євросоюзу. На практиці позицію Євросоюзу в СОТ представляє Європейська комісія.

Характеризуючи міжнародно-договірну діяльність ЄС слід підкреслити, що відповідно до статті 216.2 ДФЄС, угоди, укладені Союзом, мають обов'язкову силу для інститутів Союзу та його держав-членів. При цьому особливий характер автономного правопорядку Євросоюзу проявляється в тому, що міжнародні угоди, які укладають його інститути з третіми країнами, мають відповідати положенням установчих договорів Євросоюзу.

Це означає, що будучи складовою частиною права ЄС його міжнародні угоди підпадають під дію основних принципів права ЄС (зокрема, принципів наділення повноваженнями та верховенства права Союзу), а значить - повинні відповідати не лише положенням про наділення зовнішньою компетенцією і процедурним нормам, але й матеріальним нормам установчих договорів. Контроль за такою відповідністю здійснює Суд ЄС. Зокрема, п.11 ст. 218 ДФЄС наділяє держави-члени, Раду, Комісію та Європарламент правом звернутися до Суду ЄС за висновком щодо відпо-

відності наміченої угоди установчим договором ЄС. В разі, якщо висновок Суду є негативним, така угода може набрати чинності лише за умови внесення в неї змін чи перегляду установчих договорів.

Суд ЄС також володіє повноваженнями щодо тлумачення положень міжнародних угод ЄС з метою забезпечення їх однакової імплементації в країнах-членах ЄС [6]. Відповідно до принципу примату права ЄС, що є одним з основоположних для права Євросоюзу, правові норми ЄС у випадку колізії з нормами національного права держав-членів ЄС мають вищу юридичну силу [7].

Таким чином, зазначені положення права ЄС поряд з нормами ГАТТ/СОТ є визначальними для укладання Євросоюзом міжнародних угод, якими безпосередньо передбачається створення відповідних зон вільної торгівлі за участі ЄС.

Слід підкреслити, що міжнародні угоди ЄС про ЗВТ відіграють основоположну роль у регулюванні правовідносин Євросоюзу з третіми країнами. Ними встановлюються права і обов'язки держав-учасниць ЗВТ, закріплюються цілі і принципи економічної інтеграції, створюються інституційні рамки інтеграційного процесу тощо. По суті сама міжнародна угода, що передбачає заснування ЗВТ, є об'єктом переговорів сторін, і саме нормами цієї угоди пов'язані між собою торговельні партнери. Відтак, юридична природа міжнародних торговельних відносин Євросоюзу з третіми країнами в рамках ЗВТ є передусім договірною, оскільки джерело відносин сторін становить спеціальна міжнародна угода, що передбачає права і обов'язки партнерів, визначає рівень та сфери лібералізації торгівлі, а також може передбачати подальші заходи щодо посилення інтеграції між партнерами.

На сучасному етапі ЄС має надзвичайно розгалужену систему торговельних режимів, сформованих як на багатосторонній, так і на двосторонній основі, які відрізняються фактичним ступенем залучення третіх країн до основних економічних свобод, що діють на внутрішньому ринку ЄС [8; 45].

Характеризуючи відповідні міжнародні угоди ЄС, слід підкреслити, що вживання терміну зона вільної торгівлі або ЗВТ (анг. Free Trade Area- FTA) не є розповсюдженим в «європейському лексиконі» [9;12]. Серед різних назв міжнародних угод ЄС назва «угода про зону вільної торгівлі» практично не зустрічаються. Це пояснюється тим, що в практиці ЄС торговельні положення зазвичай включаються до договорів, що охоплюють й інші галузі, зокрема, політичну співпрацю та співробітництво в різних сферах. Відтак угоди, що передбачають заснування ЗВТ, можуть мати різну назву та різний за масштабами предмет регулювання: від звичайного договору про торговельне співробітництво до широкомасштабних договорів про асоціацію чи угод про створення спільного економічного простору між ЄС та третіми країнами.

Класифікація укладених Євросоюзом угод про ЗВТ з третіми країнами залежить від обраних параметрів. Найзагальніший підхід полягає в їх класифікації за рівнем інтеграції, який поширюється на третю країну. Відповідно до цього підходу ЗВТ з ЄС можуть створюватись в рамках угод про торговельне та економічне співробітництво, угод про економічне партнерство, угод про асоціацію тощо.

При цьому на функціонування зони вільної торгівлі істотно впливає географічний критерій: територіальної близькості чи навпаки географічної віддаленості сторін. У випадку їх приналежності до однієї географічної зони, ЗВТ може служити першим етапом регіональної інтеграції та підготовкою до майбутнього членства в Євросоюзі (наприклад, ЗВТ в рамках європейських угод про асоціацію ЄС з країнами Центральної та Східної Європи та в чинних нині угодах про стабілізацію та асоціацію з балканськими країнами) чи виступати основою для заміни членства в Євросоюзі (ЗВТ з Швейцарією та країнами Європейського економічного простору). В іншому випадку, ЗВТ можуть означати одну з форм поглибленого співробітництва між сторонами (ЗВТ з країнами Середземномор'я, Мексикою, Чилі, Південною Кореєю, та інш.).

Класифікація чинних договорів ЄС, що передбачають ЗВТ, за географічним розташуванням торговельних партнерів, дозволяє виділити такі групи угод :

1) Угоди з європейськими країнами (Норвегія, Ісландія, Ліхтенштейн - угода про Європейський економічний простір від 01.01.1994 р., Швейцарія – угода про вільну торгівлю промисловими товарами від 01.01.1973 р., Колишня Югославська Республіка Македонія – угода про асоціацію і стабілізацію (УСА) від 01.05.2004 р., Хорватія – УСА від 01.02.2005 р., Албанія – УСА від 01.04.2009 р., Чорногорія – УСА від 01.05.2010 р., Боснія і Герцеговина - Тимчасова угода про торгівлю і пов'язані з нею питання від 01.07.2008 р., Сербія – Тимчасова угода про торгівлю і пов'язані з нею питання від 01.02.2010 р.; Фарерські острови - угода від 01.01.1997 р.);

2) Угоди з середземноморськими країнами (угоди про асоціацію відповідно: Алжир - від 01.09.2005 р.; Єгипет - від 01.06.2004 р., Ізраїль - від 01.06.2000 р., Йорданія - від 01.05.2002 р., Марокко

- від 01.03.2000 р., Палестинська автономія - від 01.07.1997 р., Туніс – від 01.03.1998 р.; а також Ліван – тимчасова угода від 01.03.2003 р., Сирія - угода про співпрацю від 01.07.1977 р.);

3) Угоди з американськими країнами (Чилі – угода про асоціацію від 01.03.2005 р., Мексика – угода про співпрацю, економічне співробітництво і політичну координацію від 01.07.2000 р., Перу - Колумбія – торговельна угода підписана 26.06.2012 р., країни Центральної Америки (Коста-Ріка, Ель Сальвадор, Гватемала, Гондурас, Нікарагуа і Панама) - угода про асоціацію підписана 29.06.2012 р., країни CARIFORUM (Антигуа і Барбуда, Багамські острови, Барбадос, Беліз, Домініка, Домініканська Республіка, Гренада, Гайана, Гаїті, Ямайка, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Суринам, Тринідад і Тобаго) – угода про економічне партнерство від 15.10.2008 р. – часткова дія).

4) Угоди з африканськими країнами (Південноафриканська республіка – угода про торгівлю, розвиток і співробітництво від 01.01.2000 р., Берег Слонового Кості - тимчасова угода про економічне партнерство, підписана 26.11.2008 р., Камерун - тимчасова угода про економічне партнерство – підписана 06.10.2010 р.).

5) Угоди з азіатськими країнами (Південна Корея – Угода про вільну торгівлю нового покоління від 06.10.2010 р.).

Вже з назв вищеназваних договорів, які відбивають природу існуючих чи майбутніх взаємовідносин між сторонами, очевидно, що предмет угод ЄС про ЗВТ може бути достатньо різноманітним. Це підтверджує й аналіз основних видів таких угод: деякі з них стосуються лише торгівлі товарами, інші – також послуг, деякі мають на меті сприяти відносинам з країнами, що розвиваються, інші – економічну інтеграцію третіх країн з ЄС і т.д. Не маючи на меті в рамках даного дослідження детально характеризувати окремі види угод ЄС про ЗВТ, відмітимо лише, що особливе місце серед них займають угоди про асоціацію, переважна більшість яких передбачає створення ЗВТ.

Загалом, до предмету регулювання переважної більшості чинних угод про вільну торгівлю з ЄС зазвичай належать такі питання: рівень лібералізації та можливість асиметрії між сторонами; тривалість перехідного періоду та асиметрії між сторонами, застереження про нагляд, застереження про перегляд, застереження про статус-кво, регулювання послуг, Сінгапурські питання, (зокрема державні закупівлі та конкуренція), заходи еквівалентні до податкових зборів, експортні збори, застосування національного законодавства, правила походження товару, особливості регулювання аграрного сектору, механізми вирішення суперечок тощо [11;8].

Термін створення ЗВТ залежить від рівня економічного розвитку торговельних партнерів ЄС. Цей термін може бути поділений на етапи, кожен з яких може передбачати запровадження асиметричних правових заходів з ліквідації обмежень на здійснення торгівлі в межах ЗВТ. Зазвичай повному запровадженню ЗВТ з ЄС передуює перехідний період, можливість використання якого передбачена нормами СОТ. Він покликаний забезпечити можливість для поступового запровадження режиму ЗВТ, перш за все - поетапного зниження мита учасниками ЗВТ, застосування перехідних правил визначення походження товарів, а також застосування інших гнучких методів регулювання торговельних відносин.

Як правило, ЄС бере на себе зобов'язання першим ліквідувати обмеження у торгівлі, тоді як його торговельні партнери роблять це поступово. Інші свободи внутрішнього ринку запроваджуються згідно з встановленими сторонами графіками (ст. 5, 15, 17, 18 Угоди про стабілізацію та асоціацію з Хорватією [10]). Тривалість перехідного періоду запровадження ЗВТ також варіюється, та у деяких випадках може перевищувати 10 років. Зокрема, в той час як ЗВТ з Хорватією передбачає перехідний період - до 5 років, ЗВТ з Мексикою та Албанією - до 10 років, ЗВТ з Алжиром, Тунісом, Камеруном та Берегом Слонової Кості – до 15 років, перехідний період в ЗВТ з країнами CARIFORUM становить 25 років [11;16].

Стосовно рівня лібералізації торгівлі товарами, ЄС відповідно до встановлених СОТ критеріїв щодо лібералізації "по суті для всієї торгівлі" намагається, щоб до кінця перехідного періоду лібералізація торгівлі в рамках створюваних ним ЗВТ досягла порогу в 90% тарифних ліній. При цьому може прослідковуватись асиметрія в рівні лібералізації (зокрема, ЗВТ з Албанією передбачає лібералізацію 97,3% торгівлі з боку Албанії та 98,7% - з боку ЄС) [11; 23].

Окреме місце в угодах ЄС про ЗВТ займають положення про вирішення спорів. Слід відмітити, що механізми з врегулювання суперечок, закріплені в угодах Союзу про ЗВТ, відрізняються від подібного механізму, що існує в рамках ГАТТ/СОТ.

При цьому єдиної моделі механізму врегулювання суперечок для усіх угод Союзу про ЗВТ не існує. Виписані в таких угодах механізми різняться між собою, насамперед, стосовно структури, процедур ухвалення постанов та їх юридичної сили тощо. Залежно від того, які елементи цих меха-

нізмів переважають – вирішення спорів в Радах асоціацій або співробітництва чи в арбітражах або судах, їх переважну більшість можна віднести до політичної або до квазі-судової моделей. Існують також гібридні моделі, які поєднують політичні і квазі-судові елементи.

Типовий приклад політичної моделі передбачений в УСА з Хорватією [10]. Згідно з цим документом єдиним органом, який може вирішувати спори, є Рада з стабілізації і асоціації (Рада). Будь-яка сторона може звертатися до Ради стосовно вирішення спорів, пов'язаних застосуванням або тлумаченням положень угоди. Рішення Ради є обов'язковими для сторін (ст. 112). Угода не передбачає можливості звернень до арбітражу. Сторони мають право вживати відповідні заходи у випадку, коли інша сторона не виконує своїх зобов'язань згідно з угодою. Проте, перед застосуванням таких заходів потерпіла сторона має звернутися до Ради, надавши відповідну інформацію для розгляду і ухвалення рішення прийнятного для обох сторін (ст. 120). Фізичні і юридичні особи мають право звертатися до компетентних судів і адміністративних органів іншої сторони з метою захисту своїх прав включно з правом власності (ст. 117).

Таким чином, механізм з врегулювання спорів в межах УСА є переважно політичним. Рішення ухвалюють шляхом ведення переговорів в Раді з стабілізації і асоціації.

Натомість механізм з врегулювання суперечок, передбачений угодою ЄС про асоціацію з Чилі [12], належить до типових квазі-судових. Політичні елементи цього механізму мають допоміжний характер. Вирішальну роль у врегулюванні спорів грає арбітраж. Його діяльність чітко врегульована в угоді і додатках до неї. Зокрема положеннями цієї угоди про вирішення суперечок передбачається проведення консультацій, арбітражу, процедур з імплементації рішень.

Положення угоди, які стосуються стадій арбітражного розгляду, охоплюють призначення арбітрів, здійснення технічної допомоги, правила діяльності арбітрів (ст.ст. 184-187), модельні правила процедури (ст. 189, Додаток XV), кодекс поведінки (Додаток XVI). У випадках спорів, які стосуються прав і обов'язків сторін як членів СОТ, вони мають обирати який з механізмів – СОТ чи ЗВТ – використати. Використання одного з механізмів виключає звернення до іншого (ст. 189).

Терміни формування арбітражу чітко визначені – 3 дні після звернення (ст. 185). Список кандидатів у арбітри включає 5 громадян Євросоюзу, 5 громадян Чилі і 5 громадян третіх країн. Для розгляду справи відбираються 3 арбітри жеребом (ст. 185). Остаточний звіт і рішення мають з'явитися протягом 3 – 5 місяців після визначення списку арбітрів, які ухвалюють рішення більшістю голосів (ст. 187).

Заходи з імплементації арбітражного рішення мають бути здійснені протягом розумного терміну. До повного виконання рішення потерпілою стороною можуть вимагатися тимчасові компенсаційні заходи (ст. 188). У випадку незгоди між сторонами стосовно згаданих заходів передбачено звернення до призначених по справі арбітрів. Розгляд справи обмежений 45 днями (ст. 188).

Як бачимо, правові механізми для вирішення спорів, передбачені в угодах ЄС про створення ЗВТ, побудовані на різних моделях. Їх аналіз свідчить, що помітні чіткі тенденції у розвитку цих механізмів дуже важко. Складається враження, що вибір моделі залежить від волі сторін під час переговорів стосовно підписання відповідної угоди про ЗВТ.

Щодо сфер та рівня економічної інтеграції в рамках ЗВТ з ЄС варто відзначити наступне. Аналіз всього комплексу угод про ЗВТ, укладених ЄС, починаючи з 70-х років минулого століття, свідчить про еволюційний характер розвитку таких угод. Якщо перші «класичні» з них передбачали тільки базові положення щодо торгівлі товарами та відміни мит, сучасні угоди ЄС про ЗВТ мають на меті більш глибоку торгово-економічну інтеграцію, що нерідко виходить за межі існуючих правил СОТ.

Зокрема, це означає інтеграцію, що виходить за межі торгівлі товарами та послугами, інтеграцію на "позакордонному" рівні: вирішення проблеми нетарифних бар'єрів та поступове досягнення всебічної конвергенції у торговій та регуляторній сферах, зокрема, у питаннях технічних норм і стандартів, санітарних і фітосанітарних правил, конкурентної політики, конкурентоздатності підприємств, інноваційної та промислової політики, науково-дослідницького співробітництва, прав інтелектуальної власності, належного адміністрування податків, законодавства про компанії, державних закупівель, фінансових послуг та ін. [13]. Слід також відзначити нову концепцію Єврокомісії щодо торгівлі ЄС з третіми країнами, згідно з якою головною проблемою на шляху європейських експортерів наразі є не бар'єри на кордонах третіх країн, а "нормативно-правовий та регуляторний клімат", "внутрішні умови доступу до ринку" тієї чи іншої країни [14].

Показовим прикладом такої еволюції ЗВТ в практиці Євросоюзу служить угода про вільну торгівлю з Республікою Корея [15], що набрала чинності 01 липня 2011 року. Наразі ця угода позиціонується як найбільш амбіційна та повна торговельних угод, з усіх, щодо яких ЄС коли-небудь вів

переговори. Планується, що вона стане зразком для підписання ЄС подібних угод про вільну торгівлю з іншими країнами азіатського регіону, зокрема з Індією, Сінгапуром та інш.

Укладена у відповідності до чинних правил СОТ угода має на меті забезпечити лібералізацію торгівлі товарами та послугами та сприяти інвестиціям. Зокрема, стосовно тарифів передбачається, що на базі положень ст.2.5. Угоди протягом 5 років з моменту її вступу в силу Південна Корея і ЄС усунуть 98,7% мит у торгівлі як промисловою, так і сільськогосподарською продукцією [16].

Слід зазначити, що ця угода містить численні цікаві особливості, які раніше не ставали предметом жодних переговорів Євросоюзу щодо ЗВТ. Зокрема, угода включає чіткі положення щодо географічних показників та питань правового регламентування таких сфер, як захист прав інтелектуальної власності (гл.10 Угоди), державні закупівлі (гл.9), конкуренція (гл.11), прозорість регулювання (гл. 12).

Крім скасування митних зборів угода містить чіткі зобов'язання щодо нетарифних бар'єрів, як на горизонтальному рівні, так і в ключових секторах, за якими корейська сторона зобов'язується прийняти велику кількість стандартів ЄС. Ці новаторські положення належать до найамбіциозніших положень серед решти угод ЄС про ЗВТ [17]. Зокрема, конкретні зобов'язання щодо ліквідації та запобігання застосуванню нетарифних бар'єрів у торгівлі були узгоджені в таких ключових секторах, як автомобілебудування, фармацевтика та електроніка.

Так, стосовно автомобільної промисловості ЗВТ містить далекосяжні положення, щодо нетарифних бар'єрів, визначених найістотнішими перешкодами для експорту автомобілів ЄС у Корею. У сфері споживчої електроніки, Корея визнає еквівалентність багатьох європейських стандартів та визнає європейські сертифікати, тим самим усуваючи бюрократичні процедури, що склали суттєві перешкоди торгівлі. В свою чергу, експортери фармацевтичної продукції отримують переваги від більшої прозорості в ціноутворенні, завдяки положенням угоди з детальними нормами про прозорість прийняття рішень про виплати компенсацій та про можливість оскарження в суді рішень про ціноутворення.

Крім того, ст. 3.1. Угоди передбачає заходи загального нагляду на випадок, якщо обсяг імпорту з Кореї різко зросте до розмірів шкідливих або потенційно шкідливих для європейської промисловості. Відповідні правила застосовуватимуться й Кореєю щодо імпорту з ЄС. Інший спеціальний механізм, дозволяє сторонам обмежити рефінансування на систему повернення мита у випадку, коли одна зі сторін очевидно вдаватиметься до значно більшого закордонного забезпечення.

Угода містить положення про двостороннє врегулювання спорів, які дозволили б сторонам протягом розумного періоду (до 160 днів) врегулювати свої суперечки (особливо щодо торговельних бар'єрів), не вдаючись до СОТ. Арбітражна процедура, передбачена главою 14 Угоди свідчить про квазі-судовий механізм вирішення спорів.

До особливостей угоди слід віднести й включення спеціальної глави про "торгівлю та сталий розвиток", що містить чіткі зобов'язання щодо трудових норм і застереження про охорону навколишнього середовища (гл.13 Угоди). Прогрес в цих питаннях буде оцінюватися через спеціальні механізми спостереження. При цьому передбачається заохочення до діалогу з громадянським суспільством (ст. 13.13 Угоди).

Таким чином, система міжнародно-правового регулювання торговельних відносин ЄС з третіми країнами в рамках ЗВТ ґрунтується на взаємодії норм ГАТТ/СОТ, положень права Євросоюзу та положень міжнародних угод, що передбачають заснування відповідних ЗВТ між ЄС та третіми країнами. Зазвичай створення зон вільної торгівлі передбачається в рамках широкомасштабних угод, що охоплюють різні сфери співробітництва та можуть мати різну назву. Визначальний вплив на зміст та правові механізми таких угод здійснює право Євросоюзу. В практиці ЄС правове регулювання ЗВТ розвивалось еволюційним шляхом, поступово забезпечуючи тісніше співробітництво сторін. Якщо попередні «класичні» угоди ЄС про ЗВТ передбачали лише базові положення щодо торгівлі товарами та відміни мит, сучасні угоди - створюють умови для тісної торгово-економічної інтеграції, що нерідко виходить за межі існуючих правил СОТ. Крім торгівлі товарами й послугами такі угоди охоплюють ряд інших питань, серед яких захист інтелектуальної власності, соціальні та трудові питання, адаптація екологічних стандартів тощо. Наведений приклад угоди про вільну торгівлю ЄС з Кореєю свідчить про запровадження в практиці Євросоюзу угод нового покоління, положення яких передбачають високий рівень економічної інтеграції, що включає нові сфери та механізми співробітництва, а також передбачає регуляторне зближення сторін. Очевидно, що в разі успішного досягнення запланованих результатів, досвід цієї ЗВТ в майбутньому, поширюватиметься й на нові зони вільної торгівлі за участі ЄС.

1. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В.І. Муравйова. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.
2. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947) // Офіційний вісник України від 12.11.2010.- № 84.- С.562, стаття 2989.
3. Результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів: Тексти офіційних документів. – К.: «Вимір», Секретаріат Міжвідомчої комісії з питань вступу України до СОТ, 1998 – 520 с.
4. Versions consolidées du traité sur l'Union européenne et du traité sur le fonctionnement de l'Union européenne //JO C115 du 9.05.2008.
5. Рішення Ради ЄС № 94/800 від 22.12.1994 року//OJ L336 of 23/12/1994.
6. Case C-188/91, Deutsche Shell v Hauptzollamt Hamburg [1993] ECR I-363 p. 14.
7. Case 106/77 Simmenthal I [1978] ECR 629.
8. Головка-Гавришева О. Правові засади формування зони вільної торгівлі України та ЄС в контексті європейської політики сусідства//Зона вільної торгівлі Україна – Європейський Союз та Європейська інтеграція: правові та економічні аспекти: Зб.статей учасників наук.-практич. конф (м.Одеса, 8 червня 2007 р.). – О.: Фенікс, 2007. – 246 с.
9. Edna Ramírez Robles: Political & quasi-adjudicative dispute settlement models in European Union free trade agreements. Staff Working Paper ERSD-2006-09//www.wto.org
10. JO L26 du 28.01.2005
11. D.Lagandré, J.-P. Rolland, A. Alpha, Etude comparative des accords de libre échange impliquant des PED ou des PMA. Rapport final, Paris: AFD.- 2009, 52 p.
12. JO L352 du 30.12.2002
13. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on strengthening the European Neighbourhood Policy COM(2006)726 final, 4 December 2006 //www.europa.eu
14. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions of 18 April 2007 "Global Europe: A stronger partnership to deliver market access for European exporters" [COM (2007) 183 final – Not published in the Official Journal] //www.europa.eu
15. JO L127 du 14.05.2011
16. <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=680>
17. Roberto Bendini. L' Accord de libre-échange UE-Corée. - 2009
<http://www.expo.ep.parl.union.eu/expo/cms/pid/17>.